

Irena Łacka

Akademia Rolnicza w Szczecinie

KONCEPCJA KLASTRÓW NA OBSZARACH WIEJSKICH POMORZA ZACHODNIEGO JAKO SZANSY NA PODNIESIENIE KONKURENCYJNOŚCI MŚP AGROBIZNESU

1. Wstęp

Zatwierdzona w 2005 r. i wdrażana w województwie zachodniopomorskim regionalna strategia innowacji proponuje, aby motorem rozwoju Pomorza Zachodniego stały się: sektor morski, przemysł rolno-spożywczy i turystyka, które stanowią silne strony województwa. Podczas analiz strategicznych wskazuje się na istnienie szans rozwoju w regionie tych branż przetwórstwa spożywczego, które przeżywają rozkwit w całej Polsce, oraz na przygotowanie oferty, mającej zapotrzebowanie w ościennych krajach – landach wschodnich Niemiec, Danii i Szwecji. Eksperci zaliczają do nich przetwórstwo mięsne, mleczarstwo, piekarnictwo, przetwórstwo owocowo-warzywne i produkcję napojów oraz przetwórstwo rybne. Ta ostatnia branża, według specjalistów, ze względu na swój potencjał może przyczynić się do odbudowania konkurencyjności i specjalizacji gospodarczej regionu [*Regionalna strategia...* 2005, s. 15-18]. Specjaliści wskazują także na potrzebę podejmowania produkcji wyrobów poszukiwanych przez nabywców, charakteryzujących się takimi cechami, jak: wysoki stopień przetworzenia, bezpieczeństwo dla zdrowia, wysoka jakość, wydłużona trwałość, łatwość i wygoda zastosowania. Cechy tych produktów powodują, że najczęściej stanowią one przedmiot produkcji sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP).

2. Nowe kierunki produkcji przetwórstwa spożywczego na Pomorzu Zachodnim – szanse na rozwój sektora MŚP

Coraz większego znaczenia w ofercie produktów spożywczych nabiera tzw. żywność funkcjonalna, czyli zawierająca jeden lub kilka składników (nie będących skład-

nikami odżywczymi), których działanie wywołuje selektywny i pozytywny efekt w odniesieniu do określonej funkcji organizmu człowieka [Gertig, Gawęcki 2001]. Zachodniopomorscy przetwórcy mogliby podjąć się w większym stopniu wytwarzania żywności ekologicznej ze względu na niski stopień zanieczyszczenia terenów rolniczych, na których występują gospodarstwa stosujące alternatywne metody produkcji, np. ekologiczne, biodynamiczne, zintegrowane [Sławiński, Sadowski 2005, s. 204-207]. Szansę stanowi także produkcja tzw. żywności prozdrowotnej, mającej charakter profilaktyczny. Zalicza się do niej wyroby spożywcze bogate w składniki odżywcze, których niedobory występują najczęściej, ewentualnie te o zmniejszonej wartości energetycznej lub zawartości składników, których nadmierne ilości w pożywieniu powodują rozwój chorób określanych jako cywilizacyjne (choroby układu krążenia, przewodu pokarmowego, otyłość). Taka żywność nosi określenia: *light*, wysokobłonnikowa, niskosodowa, bezcholesterolowa itp. [Adamowicz 2005, s. 186-192].

Proponowane kierunki produkcji wymagają jednak od drobnych przedsiębiorców sektora rolno-spożywczego zasobów kapitału finansowego i rzeczowego, wiedzy i umiejętności znacznie większych niż te, którymi obecnie dysponują. Podjęcie takich działań wiąże się także z dużym ryzykiem i niepewnością, którym pojedynczy podmiot nie może sprostać. Powyższe uwarunkowania stanowią dla znacznej części MŚP przetwórstwa spożywczego istotne ograniczenie w podnoszeniu konkurencyjności i zwiększaniu szans rozwojowych. Pewnym rozwiązaniem dla przedsiębiorców jest stworzenie klastra rolno-przemysłowego, pomiędzy dostawcami produktów rolnych (lub żywnościowych), także ekologicznych, firmami produkującymi żywność, gospodarstwami ekoagroturystycznymi, dostawcami środków produkcji, opakowań, etykiet, instytucjami badawczo-rozwojowymi, ośrodkami naukowymi, firmami świadczącymi usługi biznesowe. Uczestnicy klastra powinni być dobierani w zależności od jego specjalizacji.

3. Grona (klastry) – pojęcie i istota działania

W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji klastra oraz różnych koncepcji teoretycznych w mniejszym bądź większym stopniu zbieżnych z koncepcją klastra, np.: dystrykt przemysłowy, regionalny system innowacji, sieć innowacyjna, *hub-and-spoke*, łańcuch wartości dodanej itd. [Wojnicka, Internet]. Według M.E. Portera grono (*cluster*) to „struktura zbudowana ze znajdujących się w geograficznym sąsiedztwie przedsiębiorstw i powiązanych z nimi instytucji zajmujących się określoną dziedziną, połączoną podobieństwami i wzajemnie się uzupełniającą” [Porter 2001, s. 248]. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR) pod pojęciem klastra rozumie „przestrzenną koncentrację przedsiębiorstw, organizacji i instytucji, które jednocześnie konkurują i kooperują w pewnych obszarach działalności i są powiązane rozbudowanym systemem powiązań o formalnym i nieformalnym charakterze, mających wspólną trajektorię rozwoju – technologiczną, organizacyjną, marketingową itd.” [Brodzicki 2003].

Klasy przemysłowe lub usługowe powstają na świecie prawie we wszystkich sektorach gospodarki. Występują zarówno w przemyśle, jak i usługach, w sektorach tradycyjnych i nietradycyjnych (przemysł meblarski, spożywczy, przetwórstwo rybne, przemysł motoryzacyjny, tworzywa sztuczne, przemysł filmowy, budownictwo, usługi turystyczne i agroturystyczne, przemysł lotniczy, elektronika, przemysł teleinformatyczny, farmaceutyczny, kosmetyczny). Charakteryzują się różnym poziomem innowacyjności, zaawansowania technologicznego, mają różne strategie i perspektywy rozwoju. Niezależnie od rodzaju wpływają pozytywnie na konkurencyjność podmiotów, które w nich uczestniczą, i regionów, w których są zlokalizowane [Porter 2000; Skawińska 2002]. Ze względu na ograniczone ramy tego artykułu nie można szerzej rozwinąć powyższych zagadnień. Mogłyby stać się przedmiotem innych opracowań.

Tworzenie gron w Polsce jest jeszcze zjawiskiem nowym – pojawiło się jako odpowiedź na poszukiwanie struktury i strategii wspierającej rozwój regionów, osiągnięcie przez nie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej w gospodarce opartej na wiedzy. Od początku XXI w. podjęto w Polsce badania nad możliwościami tworzenia klastrów w różnych sektorach [Brodzicki 2003] oraz rozpoczęto debatę nad formami polityki wspierania takich inicjatyw ze strony państwa [Brodzicki 2004].

Pierwsze doświadczenia w tym obszarze, uzyskane w wyniku programów pilotażowych (klaster kotlarski w Pleszewie, Dolina Lotnicza w Polsce Południowo-Wschodniej, Plastikowa Dolina w Tarnowie, AVIA Splot w powiecie mieleckim, klaster meblowy w okolicach Poznania, spożywcze w województwach wielkopolskim i warmińsko-mazurskim), wskazują, że pomimo trudności i barier we wzajemnej współpracy uczestnicy gron dostrzegają jej korzyści w postaci: sieciowego systemu produkcji – atrakcyjnego dla MŚP i pozwalającego na specjalizację, synergię, obniżenie kosztów transakcyjnych i zwiększenie dostępu do finansowania, przyspieszenie rozwoju swoich przedsiębiorstw, pozyskanie wyspecjalizowanych i relatywnie tanich czynników wytwórczych, w tym wiedzy, absorpcję i tworzenie innowacji, budowanie zaufania i wyższego potencjału społecznego. Klasy zapewniają większą elastyczność działania w warunkach nasilonej konkurencji i ciągłych wyzwań na rynku. Wiele przykładów z praktyki gospodarczej świadczy o tym, że grona mogą być bardziej stabilne niż branże, w których działają. W sytuacji kryzysu w sektorze klastrów jest w stanie elastycznie zmienić profil działania i przetrwać na nowym rynku [Szymoniuk 2004, s. 282].

W roku 2005 wraz ze stworzeniem RIS dla województwa zachodniopomorskiego pojawiła się idea wykorzystania gron przemysłowych jako motoru rozwoju regionu, a wraz z nią poparcie dla takich projektów ze strony samorządu województwa [Łacka 2005, s. 139-140].

4. Klaster żywnościowy na obszarach wiejskich Pomorza Zachodniego

W słabiej rozwiniętych regionach nawet wysoko rozwiniętych krajów klastry na terenach wiejskich stanowią szansę na podniesienie konkurencyjności i innowacyjności MŚP, należących do takiej struktury, a także regionu. Ich sukces ożywia gospodarkę lokalną, pobudza współpracę w regionie, wzmacnia potencjał przedsiębiorczości i kapitał społeczny w lokalnych środowiskach. To z kolei przyciąga inwestorów i sprzyja tworzeniu nowych miejsc pracy.

Idea klastra żywnościowego na Pomorzu Zachodnim wynika z faktu, iż region ten dysponuje odpowiednim potencjałem do takiego przedsięwzięcia. W województwie zachodniopomorskim występują korzystne warunki rozwoju produkcji rolnej i przetwórstwa spożywczego (24% gleb w województwie to gleby bardzo dobre, czyste środowisko, dostęp do surowców). Region posiada długoletnie tradycje przetwórstwa spożywczego (głównie rybnego, mięsnego i mleczarskiego). Produkcja żywności charakteryzuje się wysoką wydajnością – procent PKB wytworzony w rolnictwie jest zbliżony do średniej krajowej, przy trzykrotnie mniejszym udziale zatrudnionych. Region dysponuje bogatym zapleczem infrastrukturalnym w postaci: chłodni, mroźni, przetwórni spożywczych (mięsnych, rybnych, owocowo-warzywnych), wytwórni słodczy, napojów, ubojni, największego w kraju elewatora portowego do przechowywania eksportowanej lub importowanej żywności oraz magazynów i hal na terenie portów i byłych przedsiębiorstw przetwórczych. Dodatkowym atutem jest zaplecze edukacyjne i naukowo-badawcze regionu. Reprezentuje je Akademia Rolnicza w Szczecinie z ofertą dydaktyczną i naukową w zakresie produkcji rolniczej, zwierzęcej, technologii i przetwórstwa żywności, a zwłaszcza, jako jedyna w Polsce uczelnia, technologii i przetwórstwa ryb.

Autorka zdaje sobie sprawę z wielu przeszkód w formowaniu i rozwoju klastra żywnościowego na terenie regionu. Różne badania nad MŚP przetwórstwa spożywczego na Pomorzu Zachodnim wskazują, że podobnie jak i w innych częściach Polski, przedsiębiorcy wykazują małą skłonność do współdziałania z firmami z tej samej branży, podejmowania działań innowacyjnych w ramach wspólnych przedsięwzięć, sporadycznie współpracują z ośrodkami b+r.

Czynnikami zniechęcające do wspólnych działań to: wzajemny brak zaufania, złe doświadczenia związane z dotychczasową współpracą, obawy przed oszukaniem przez partnerów, przechwyceniem umiejętności i naśladownictwem. Sukces pojedynczych drobnych firm przetwórstwa rolno-spożywczego jest jednak w dużym stopniu uzależniony od umiejętności nawiązania bardziej intensywnych kontaktów, otwarcia się na dialog, efektywną wymianę zasobów, informacji pomiędzy sektorem MŚP, sektorem nauki, samorządami, organizacjami otoczenia biznesu oraz administracją publiczną. Wymaga to przezwyciężenia pewnych ograniczeń i barier mentalnościowych, charakterystycznych dla drobnych przedsiębiorców.

Koncepcja klastra żywnościowego w województwie zachodniopomorskim zakłada, że powinny go budować następujące elementy: MŚP rolno-spożywcze, gospodarstwa rolne (ewentualnie firmy połowowe, hodowcy ryb), producenci wyrobów pomocniczych (opakowań, etykiet, przypraw, zakrętek, półproduktów), dostawcy maszyn, urządzeń, dostawcy środków produkcji rolnej (nawozów, nasion, środków ochrony roślin, leków weterynaryjnych), nabywcy, stowarzyszenia i izby branżowe, instytucje otoczenia biznesu (ośrodki doradcze, szkoleniowe, instytucje finansowe, ośrodki transferu innowacji), jednostki normalizujące i certyfikujące, szkoły wyższe, ośrodki b+r, władze wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne. Dobór uczestników potencjalnego klastra powinien wynikać z przyjętego kierunku produkcji żywności będącej domeną zgrupowania przedsiębiorstw. Niezależnie od tego zawsze można w konstrukcji modelu klastra żywności wyodrębnić dwie sfery – wytwórczą i wspierającą.

Doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych wskazują, że klastry tworzone od podstaw mogą odnieść sukces jedynie wtedy, gdy ich struktura powstaje z udziałem istniejących, sprawnie funkcjonujących na rynku firm, mających już wypracowaną pozycję w branży. Może być to przedsiębiorstwo działające na rynku krajowym, ale także eksportujące swe wyroby za granicę. Jego doświadczenie, kanały dystrybucji, kontakty i przywództwo w dążeniu do celu mogą umożliwić podniesienie konkurencyjności innych podmiotów. Najczęściej funkcję koordynującą pełnią tzw. brokerzy sieciowi, którymi są jednostki organizacyjne reprezentujące zgrupowanie podmiotów.

Współdziałanie w ramach klastra powinno polegać na udziale w stworzeniu wzajemnie komplementarnej oferty klastra oraz wspólnej promocji wyrobów. Podmioty należące do klastra muszą być w stanie zrealizować wszystkie fazy procesu wytwarzania produktów żywnościowych oraz procesów przygotowawczych, takich jak wynalezienie produktu, technologii niezbędnej do jego wytworzenia, przygotowanie maszyn i urządzeń do przetwórstwa, produkcja opakowań itp. Wspólnie prowadzone powinny być także: logistyka przemysłowa i handlowa, działalność marketingowa i promocyjna (kampanie reklamowe, edukacyjne, udziały w targach i misjach gospodarczych, wydawanie wspólnych publikacji – ulotek, broszur, książek, plakatów), wspólne starania o europejskie środki pomocowe, lobb-ing, poszukiwanie nowych rynków zbytu, dostawców, nowych zastosowań dla istniejących produktów, szkolenia, zdobywanie certyfikatów jakości itd.

Proponowaną koncepcję klastra żywnościowego w regionie zachodniopomorskim można próbować zrealizować, wykorzystując fundusze Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach zintegrowanego programu operacyjnego rozwoju regionalnego, działania 2.6. „Regionalne strategie innowacyjne i transfer wiedzy” [<http://www.zporr.gov.pl>]. Należałoby stworzyć projekt takiego przedsięwzięcia, po przeanalizowaniu możliwości jego zorganizowania i funkcjonowania w regionie. Prace wstępne powinny obejmować: określenie zasięgu klastra i wyboru kie-

runku jego działalności, ocenę gotowości do współdziałania jego uczestników, stymulowanie kontaktów i nawiązywania współpracy pomiędzy zainteresowanymi podmiotami (warsztaty symulacyjne) przez ośrodki wspierania przedsiębiorczości, innowacji, transferu technologii (inkubatory przedsiębiorczości, parki technologiczne, Zachodniopomorska Agencja Rozwoju Regionalnego SA w Szczecinie – ZARR, centra transferu technologii itp.), ukształtowanie grupy liderów grona, analizę SWOT oraz obszarów potencjalnego partnerstwa, przygotowanie strategii rozwoju dla danego klastra z uwzględnieniem współdziałania MŚP, jednostek b+r oraz administracji, stworzenie planu działań i instytucjonalizacji inicjatywy klastrowej. Wymaga to pewnych nakładów finansowych, o które można się starać wcześniej, motywując wniosek potrzebą rozpoczęcia prac nad wspieraniem rozwoju klastra żywnościowego na Pomorzu Zachodnim.

5. Podsumowanie

Sieci współpracy pomiędzy MŚP sektora przetwórstwa spożywczego: dostawcami, odbiorcami, ośrodkami naukowymi i badawczymi instytucjami wspierania biznesu, władzami różnego szczebla to przyszłość regionu i branży. Koncepcja gron w tej dziedzinie napotyka liczne trudności, szczególnie silne w Polsce. Najpoważniejszą barierą dla tej idei jest brak tradycji i woli współdziałania pomiędzy firmami, zwłaszcza gdy w skład klastra mieliby wejść rynkowi konkurenci. Istnieje znaczny opór przed dzieleniem się z rywalami lub innymi podmiotami własnymi informacjami, umiejętnościami czy rynkiem. Trudno jest przedsiębiorcom przełamać swoje zachowania, w których skłonność do konkurencji i walki są silniejsze od gotowości do kooperacji i współpracy w imię wspólnych korzyści.

Pomimo tych trudności należy popularyzować wiedzę o klastrach, wspólnych przedsięwzięciach, aliansach strategicznych, inicjować ich tworzenie i wspomagać ich rozwój w sektorze przetwórstwa spożywczego na Pomorzu Zachodnim. Korzyści ich istnienia dla poszczególnych uczestników i regionu, w którym działają, są zbyt duże, aby stracić taką szansę na podniesienie konkurencyjności MŚP i województwa zachodniopomorskiego.

Literatura

- Adamowicz M., *Produkty niskoenergetyczne – nowy segment rynku żywnościowego*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 1070, AE, Wrocław 2005.
- Brodzicki T., *Klasy w Polsce – szansa czy mrzonka? Wnioski po roku...*, materiały z konferencji IBnGR, Warszawa 17 listopada 2003.
- Brodzicki T., *Polityka wspierania klastrów – rekomendacje dla Polski*, zapis przebiegu seminarium IBnGR i MGIP w ramach Polskiego Forum Strategii Lizbońskiej, 26.04.2004, <http://www.strategializbonska.pl>.

Gertig H., Gawęcki J., *Słownik terminów żywieniowych*, PWN, Warszawa 2001.

<http://www.zporr.gov.pl>.

Łącka I., *Proponowane działania firm przemysłu spożywczego w województwie zachodniopomorskim w aspekcie wdrażania Regionalnej Strategii Innowacyjności*, Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 2, Warszawa-Poznań 2005.

Porter M.E., *Location, Competition, and Economy Development: Local Clusters in Global Economy*, „Economy Development Quarterly” 2000, vol. 14, issue 1.

Porter M.E., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001.

Regionalna strategia innowacyjności w województwie zachodniopomorskim, Zachodniopomorska Agencja Rozwoju Regionalnego SA, Szczecin 2005.

Skawińska E., *Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście*, PWN, Warszawa-Poznań 2002.

Sławiński K., Sadowski W., *Ocena zbytu produktów z gospodarstw ekologicznych w województwie zachodniopomorskim*, Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 2, Warszawa-Poznań 2005.

Szymoniak B., *Klasy na terenach wiejskich oraz ich wpływ na rozwój regionów*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, red. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.

Wojnicka E., *Klasy w Polsce – teoria i praktyka*, „Innowacje” 2004 nr 21, <http://www.imk.wip.pw.edu.pl>.

THE CONCEPTION OF CLUSTERS ON RURAL AREAS OF WEST POMERANIA AS A CHANCE TO INCREASE COMPETITIVENESS OF SME'S OF AGRIBUSINESS

Summary

The article discusses the author's conception of food cluster on Western Pomerania. The author regards clusters in rural areas as a chance to increase competitiveness of agribusiness of SME's and the region. She discusses a notion and essence of working of cluster as well as possibilities of its organizing in sector of food processing in West Pomeranian Region.

The article shows rules of its organization as well as a way of funding of workings which support undertaking such as agreement between sector of the SME's, tradesmen, recipient, centres of R&D, universities, institutions supporting business, financial institutions and authorities.